

noi și din Europa, a cărei apariție va fi mereu așteptată cu un interes deosebit.

Dumitru NOANE

BOLDOG VÁRAD, SZERKESZTETTE BALINT ISTVÁN JÁNOS

Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1992, 838, -856 p.

Anul 1992 a adus la lumină în istoriografia maghiară un masiv și somptuos volum dedicat Oradiei. Chiar dacă nicăieri nu specifică, cititorii săi ar trebui avertizați că este vorba despre o lucrare festivă închinată aniversării a 800 de ani de la canonizarea Regelui Ladislau I al Ungariei (1077-1095) și a 300 de ani de la cucerirea cetății Oradea de către habsburgii, din mâinile turcilor.

Volumul se deschide cu prefețe semnate de către cei doi episcopi, catolic și reformat, ai Oradiei. Dacă rândurile semnate de către episcopul Iosif Tempfli vibrează de sentimente creștine, în schimb acelea, mai numeroase, ale episcopului reformat Laszlo Tökés - erou al revoluției române din decembrie 1989 - sunt mai angajate din punct de vedere istoric și politic. Ne mărginim să nu împărtășim opinia domniei sale potrivit căreia Oradea a ieșit din istoriografia maghiară. Aceasta deoarece unele dintre cele mai importante volume privind istoria monumentelor sale istorice și artistice au apărut în Ungaria abia în anii din urmă (vezi Balog Jolan, **Váradinum**. Vol. I-II, Budapesta, 1982 și **Váradi kötőredékek**, Budapesta, 1989).

Conținutul propriu-zis al lucrării este structurat în mari compartimente cronologice: până la sfârșitul secolului al XVI-lea (p. 11-199), de la 1601 până la cucerirea de către turci, din anul 1660 (p. 203-268), Oradea sub regimul otoman până la 1692 (p. 271-334), secolul al XVIII-lea (p. 341-421), al XIX-lea (p. 425-517), până la primul război mondial (p. 523-558). Fiecare parte este introdusă prin fragmente de citate considerate semnificative.

Partea finală cuprinde noi capitole privitoare la monumentele orașului de pe Crișul Repede, poezii și consemnări asupra trecerii unor scriitori, repertoriul vechilor străzi, repertoriul publicațiilor maghiare apărute în urbe între anii 1862-1944, o cronologie istorico-culturală, oprită în dreptul anului 1660, o listă bibliografică, indice de nume și o postfață a editorului. Abia după ce ajungem în aceste ultime pagini, Bálint István János încearcă să lămurească pe cititor asupra intențiilor care au călăuzit realizarea pe care o recenzăm prin rândurile acestea. Ni se spune acolo că materialul despre Oradea a fost extrem de vast motiv pentru care selecția a fost strict necesară. Într-adevăr, paginile scrise de-a lungul istoriei, în și despre Oradea, sunt foarte numeroase și deosebit de bogate în informații. O mare parte a acestor pagini "clasice" din istoriografia maghiară, despre oraș, cetate și comitatul înconjurător, pot fi aici reîntâlnite. Sunt practic eșantioane restrânse ca întindere.

În recenzia noastră ne-am propus doar câteva remarci relative la capitolele cu conținut istoric exclusiv ori precumpănitor.

În cel mai voluminos compartiment cronologic - totodată și cel dintâi al cărții -, pe lângă texte reeditate, vom descoperi și trei inedite. Introducerea lor necesită a fi prioritar semnalată istoricilor locali ori celor preocupați de anumite teme ori perioade istorice. Ni se pare, în schimb, nepotrivită alegerea unor texte semnate de Balint Sándor, texte a căror valoare este redusă. La fel, ar fi fost poate mai indicat să se renunțe la unele pasaje ori pagini prea generale care îl privesc pe Sfântul Ladislau, pentru că nu au legătură directă ori indirectă cu Oradea și au fost, de altfel, cuprinse într-un volum omagial, editat relativ recent, în anul 1977. Nu știm ce l-a determinat pe editor să nu introducă relatări concludente privind cercetările arheologice din anul 1881, cercetări care au inaugurat investigațiile serioase privitoare la catedrala episcopală. Pentru descoperirile întâmplătoare din anul 1755 există de asemenea relatări arhivistice care ar fi stârnit mult mai mult interes cititorilor.

În capitolele următoare, specialistul întâlnește documente, scrisori și texte inedite (p. 228-229, 244, 282, 285, 286, 315, 316, 406-407, 442-443, 445, 512-514, 530-531). Altfel selecția este variată, cu tendințe evidente către o retrospectivă a istoriei civilizației și cotidianului. Mai remarcăm apoi că este și relativ echilibrată.

Cronologia legată de istoria Oradiei stă sub semnul raportării ei la una anterioară, realizată deja de către Bálog Jolán în anul 1982 (*Varadinum*, Vol II, p. 22-248). Prima în ordine cronologică, fusese foarte bogată, plină de date arhivistice necunoscute până atunci, cu trimiteri bibliografice clare și controlabile, în sfârșit, dusă până la sfârșitul secolului al XIX-lea. În cronologia lui Bálint Isván János apar puține date suplimentare. Dar această noutate este produsă cu prețul includerii unor date de documente emise numai la Oradea, fără vreo semnificație pentru oraș (ex.: 17 iulie 1288, cu lista membrilor capitulari din care mai există suficient de multe pentru întreaga perioadă de funcționare a capitalului ca loc de adevăritărie) ori atestări de prezențe regale în preajmă (ex.: 10 iulie 1290, iulie 1316, p. 767).

Ilustrația este bogată. Cea grafică este presărată între paginile capitolelor iar cea fotografică, alb-negru și color, apare concentrată separat. Dintre ilustrațiile grafice multe au pierdut din frumusețea inițială prin recopiere, probabil pentru uniformitate. Spațiile albe abundente ar fi îngăduit încă multe alte ilustrații sau, în lipsa lor, măcar plasarea unor vignete. Nejustificată este absența unei imagini a fundațiilor catedralei descoperite în anii 1881-1911, ca și aceea a oricărei fotografii a cetății bastionare ridicate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Editorul susține în **Postfață** că a scos notele critice pentru a face volumul accesibil unor cititori numeroși. Aceasta nu corespunde însă adevărului. Unele texte au totuși notele inițiale ale autorilor (vezi p. 193, 540), iar multe alte note explicative, cu traduceri, decriptări de sigle, etc., însoțesc paginile volumului.

Obiecții serioase avem și în legătură cu limitele cronologice până la care sunt duse capitolele volumului. Oprirea declarată în anul 1918 nu are, credem, nici un fel de justificare serioasă. Dacă editorul și-ar fi propus să urmărească doar istoria culturii și populației maghiare - intenție nicăieri subliniată - ea trebuia făcută în

continuare până în anul festiv care a provocat tipărirea cărții. Cel din urmă text selectat datează din anul 1919. Lista periodicelor maghiare este și ea dusă mai departe de anul 1918, respectiv până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Nici oprirea cronologică până în 1660 nu are o bază reală, căci Oradea nu a ieșit atunci din conexiunea ei europeană așa cum încearcă să se justifice semnatarul cronologiei. Evenimentul s-a fixat mai devreme cu un secol, adică atunci când s-a produs prăbușirea regatului maghiar, a episcopatului catolic, iar cetatea s-a transformat în fortificație de graniță. După acele timpuri, caracterul cosmopolit și "european" al Oradei, similar oricărui mare oraș medieval, a fost pierdut definitiv. În sfârșit, și ilustrația fotografică continuă să fie uzitată până la cel de-al doilea război mondial.

Tot în postfața ediției, Bálint István János susține că a fost investigată și folosită istoriografia românească, așa după cum i-au permis cunoștințele. Dacă privim realizarea concretă a acestei declarații de intenții, rezultatele arată așa cum le vom înfățișa mai jos. În selecția de texte, singurul autor român prezent este boierul muntean, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Dinicu Golescu. Bibliografia de la sfârșitul volumului citează doar patru lucrări românești, printre care se găsește un ghid al străzilor și doar o singură lucrare de specialitate, de istoria artei (A. Kovács - M. Țoca). Subiectivitatea unei astfel de selecții merge mai departe, căci editorul a avut totuși colaboratori din România. În **Postfață** sunt citați nominal zece. Toți sunt maghiari, însă nici unul dintre ei nu este istoric. Ni se pare imposibil ca la un simplu apel să nu fi fost găsit un consultant român ori măcar un istoric maghiar de bună credință. Oricare ar fi fost în măsură să fi făcut trimiterea către **Bibliografia istorică a României** (bibliografie retrospectivă curentă, editată la fiecare cinci ani) ori, mai simplu, către anuarul Muzeului "Țării Crișurilor" Oradea, adică la "Crisia", la serioasele reviste de cultură care au fost "Familia" ori "Cele Trei Crișuri". Aici s-ar fi găsit indici ori texte relevante pentru cunoașterea trecutului orașului de pe Criș. Fără nici un fel de scuze este scăparea din vedere a unor lucrări ca acelea semnate de Petre Dejeu (**Monografia municipiului Oradea și județului Bihor**, Vol. I-II, Oradea, 1926-1937, 335+218 p.), a unor studii serioase semnate de istorici de azi (N. Sabău, L. Borcea, V. Faur, G. Gorun). Sunt necunoscute și lucrări maghiare importante apărute în România (vezi Simon Magda, **Váradí harangok. Vallomások, életképek, dokumentumok. Osszeállitota és jegyzetekkel ellátta Robotos Imre**, Bukarest, Kriterion, 1975, 348 p.).

Nu se poate nega faptul că întâlnim unele referiri la istoria românilor. Regăsirea celei mai vechi atestări a românilor din părțile Bihorului (1205), pusă, de către un document papal, în legătură cu amintirea unui "pseudoevangelic" ortodox, privilegiile acordate de către episcopul Ioan Vitéz de Zredna românilor din părțile Beiușului, alte informații privitoare la instituțiile, școlile, presa românească din secolele XVIII-XIX, nu numai că ne-ar fi făcut plăcere, dar ar fi dat imaginii mai realiste asupra trecutului orașului și probe pentru strădaniile oneste către adevăr ale editorului și consultantilor săi. În locul acestor realități de neocolit se aleg (întâmplător?) fragmente despre preoții români reformați la 1630 (p. 232), substituirea populației maghiare cu români și sârbi (p. 345), rezistența clerului român la unirea

cu biserica română (p. 365, 368), un text de trei rânduri despre nivelul cultural scăzut al preoților români (p. 378), trei rânduri despre lipsa de învățământ și cultură a credincioșilor greco-catolici în secolul al XVIII-lea (p. 396), câteva amănunte mărunte despre episcopii Ignatie Darabant și Samuil Vulcan (p. 426), apelul tinerețului revoluționar român din 9 mai 1849 (p. 471), coabitarea în deplină înțelegere a românilor cu ungurii (p. 489), necrologul lui Iosif Vulcan (p. 517) pentru secolul al XIX-lea, grija episcopului Dimitrie Radu de a-și pune la adăpost hârtiile de valoare de la Oradea, ca semn al renunțării românilor asupra orașului în 1919 (p. 557). Dintre cele 183 de fotografii, îi privesc pe români doar două imagini ale catedralei și episcopiei greco-catolice (fig. 68-69).

Volumul recenzat are așadar destul de multe părți vulnerabile la critică. În final nu a reușit să ne convingă ca o lucrare istorică serioasă, dar nici ca un act de cultură de valoare. Mesajul său principal, într-o variantă așteptată a fi declarat neștiințifică, ar fi trebuit să reflecte mult mai fidel spiritul în care aniversările de la Oradea au fost sărbătorite.

Dr. Adrian Andrei RUSU

HISTORIA URBANA,

Tom. I, 1993/1

Când perseverența este dublată de calități organizatorice și spirit științific rezultatele nu pot fi decât pe măsură. Cu o "tradiție" de numai doi ani, Comisia de Istorie a Orașelor din România se impune tot mai mult în peisajul istoric românesc. Editând un buletin informativ lunar ce cuprinde mai ales informații utile pentru membrii săi, iată că începutul anului 1994 vede scos de sub tipar primul număr (1993/I) al bianualei **Historia Urbana** sub egida Editurii Academiei.

Volumul cuprinde alături de cuvântul de salut al acad. Dan Berindei câteva studii grupate tematic: orașul medieval din spațiul românesc; demografie urbană; contribuții la istoria orașelor. Alături de acestea, volumul mai cuprinde un capitol intitulat **Dezbateri**, o rubrică de **Note și discuții** precum și cinci recenzii ale unor cărți apărute în țară și străinătate.

Volumul este deschis de studiul **Opinii cu privire la orientările actuale în cercetarea românească a orașului medieval**, semnat de cercetătorul Mircea D. Matei. Cunoscut pentru vastele preocupări legate de istoria orașului medieval de la est de Carpați, Mircea D. Matei schițează în studiul amintit trecutul, prezentul, dar mai ales noile direcții necesar de urmat în istoriografia românească vis-a-vis de geneza orașului medieval. Perioada interbelică a fost dominată de două mari curente legate de întemeietorii orașelor în Țara Românească și Moldova, ideea originii et-